

Tahrâlı – Selçuk Eraydın), İstanbul 1989, II, 222; Üsâme M. el-ʿAvadî, *Ahkâmü Tefsiri'l-rûyâ ve'l-ahlâm fi'l-Kurʿânî'l-Kerîm ve's-sünneti'l-muʿtâhara*, Beyrut 1411/1991, s. 46-49; A. Schimmel, *Rüyalar, Masallar, Mitoslar* (trc. Aydın Arıtan – Kaan H. Ökten), İstanbul 1992, s. 23-38; Ali Durusoy, *İbn Sina Felsefesinde İnsan ve Alemdeki Yeri*, İstanbul 1993, s. 106-114; A. Schimmel, *Halifenin Rüyaları: İslamda Rüya ve Rüya Tabiri* (trc. Tüba Erkmen), İstanbul 2005, s. 17-31; Abdullah M. Emîn Yûnus el-Ömerî, *er-Rûyâ ve'l-ahlâm fi's-sünneti'n-nebeviyye*, Amman 1425/2005, s. 15-27; M. Yusuf Güven – Osman Fatih Belbağı, *Hakikat Penceresi mi? Hayal Perdesi mi? Rüya*, İstanbul 2006, s. 48-52; Cemal Anadol, *Ansiklopedik Rüya Yorumları Sözlüğü*, İstanbul, ts. (Türkmen Kitabevi), s. 9-14; M. Nazif Şahinoğlu, “Ta’bir”, *İA*, XI, 602-604; İlyas Çelebi, “Rüya”, *İslâm’da İnanc, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, İstanbul 1997, IV, 29-32.

İLYAS ÇELEBİ

□ TASAVVUF. İlk zâhid ve sûfilerden itibaren rüya tasavvufun önemli bir konusu ve bilgi kaynağı olmuştur. Peygamberlerin gördüğü rüyalar vahiy, takvâ sahibi müminlerle velîlerin gördüğü rüyalar ilham mahiyetindedir. Gazzâlî, Resûl-i Ekrem’den sonra vahiy gelmeyeceğinden gayb âlemiyle ilişkinin rüya ile kurulduğunu belirtir (*İhyâ*², IV, 488; *el-Münkız*, s. 44). İlk sûfi müelliflerden Muhammed b. İbrâhîm el-Kelâbâzî *et-Ta’arrûf’ta*, Kuşeyrî *er-Risâle*’de rüya konusuna müstakil bir yer ayırmıştır. Kuşeyrî’ye göre rüya bir nevi keramettir; mahiyet olarak kalple ilintilidir, kalbe gelen hâtır (mânevî hitap) ve muhayyile ile tasavvur edilen bir haldir; uykuda bütün his ve şuur hallerinin tamamen yok olmadığı bir sırada görülür. Rüya, insanların kalplerinde yaratılan ve karar kılan şeyin tahayyül ve tasavvur yoluyla idrak edilmesidir. İnsan uyuduğu zaman beş duyu organı ile maddî âleme ait şeyleri his ve idrak etme kabiliyeti kendisinden gider; duyulur ve zorunlu bilgilerle meşgul olan muhayyile ile tasavvur melekesi kendisini bu gibi şeylerden sıyrır. Uyandığı zaman rüyada gördüğü hallerin uyanık iken müşahade ile hissettiği duyulur ve zorunlu bilgilere nazaran zayıf olduğunu görür. Bir şeyi uyanık iken görmekle rüyada görmek arasındaki fark gün ışığında görmekle lamba ışığında görmek arasındaki farka benzer (Kuşeyrî, s. 715).

Tasavvuf kaynaklarına göre Hak’tan ve rüya meleğinden kaynaklanan rüyalar sâdık rüya, nefisten ve şeytandan kaynaklananlara kâzib rüya denir. Sâlih müminlerin gördüğü rüyalar genellikle müjdeleyici nitelikte olduğundan bunlara bûsrâ veya mübeşşire adı verilir (a.g.e., s. 714). Uyarı niteliğinde olan rüyalar da vardır.

Bu tür rüyalara tahrîr (bilgilendirme) rüyaları denilir. İbadet ve taattan uzaklaşan kula bu türden rüyalar gösterilerek tövbe ve kulluğa yönlendirilir. Sâdık rüyaların üçüncü kısmı ilham rüyalarıdır. Kişi bu tür rüyalarda kendini din ve hayır hizmetlerinde bulunurken görür. İlham rüyalarının gösterilmesindeki amaç kulluğun daha da artırılmasıdır. Şeytandan veya nefisten kaynaklanan ve adgâsü ahlâm ya da kâbus adı verilen kâzib rüyalar karışık, anlamsız ve genellikle hüzün vericidir (İbnü’l-Arabî, *el-Fütûḥâtü’l-Mekkiyye*, II, 495).

Tasavvufta rüya sadece uykuya has değildir. Sûfilere göre âlem bir hayal, rüya da hayal olan âlemin müşahedesidir. Bir hadiste, “İnsanlar uykudadır, ölünce uyanırlar” buyurulmuştur (Aclûnî, II, 313). İnsan âhirette dünya hayatının bir rüya ve hayal den ibaret olduğunu anlayacaktır (Mevlânâ, III, 141; IV, 291). Rüya uykuda, uyanırken ve uyku ile uyanıklık arasında görülebilir. Sûfiler bu anlamda rüyaları vâkıat, hayâlât, havâtır, idrâkât, letâif gibi yakın anlamlı kelimelerle ifade etmişler, uyku için de mâna kelimesini kullanmışlar, tasavvufî âdâba riayet ederek sâdık rüyalara nâil olmak için uyuyan kimseye “Hakk’ın vahdet ve mâna âlemine misafir olan kimse” anlamında mihman demişlerdir.

Bazı sûfiler uyanık olmanın uykuda olmaktan daha iyi olduğunu söylerken bazıları rüyada Allah’ı, Hz. Peygamber’i ve evliyayı görmenin mümkün olduğunu belirterek uykunun ayrı bir önemi bulunduğunu ileri sürerler. Nitekim Resûl-i Ekrem, “Rüyada beni gören gerçekten beni görmüştür, çünkü şeytan benim sûretime giremez” buyurmuştur (Buhârî, “İlim”, 38, “Ta’bir”, 10; Müslim, “Rûyâ”, 10-11; Tirmizî, “Rûyâ”, 4). Bâyezîd-i Bistâmî rüyada gördüğü Allah’a kendisine nasıl varacağını sorduğunda, “Nefsini bırak da öyle gel” cevabını almış (Kuşeyrî, s. 719), Râbia el-Adeviyye, Resûlullah’ın, “Beni seviyor musun?” şeklindeki sorusuna, “Ey Allah’ın resulü! Seni kim sevmez ki? Fakat Hak Teâlâ’nın muhabbeti her tarafımı öyle kaplamıştır ki O’ndan başkasına gönlümdede yer kalmamıştır” diye karşılık vermiştir (Ferîdüddin Attâr, s. 80). Bazı sûfiler, rüyalarında Allah’tan ve Hz. Peygamber’den aldıkları işaret üzerine irşad faaliyetine başlamıştır. Rivayete göre halk, Cüneyd-i Bağdâdî’den kendilerine vaaz etmesini istemiş, Cüneyd, üstadı Serî es-Sakatî’nin halkın bu arzusuna uymasını söylemesine rağmen kendini irşada ehil görmediğinden bu işe başlamayı göze alamamış, ancak rüyasında Resûl-i Ekrem’den halkın

isteği yönünde bir işaret alınca tutumunu değiştirmiş, aynı gece Serî de rüyasında Allah’tan bu yönde bir işaret aldığını kendisine aktarınca irşada başlamıştır (Hücvîrî, s. 183; Ferîdüddin Attâr, s. 422). Bazı sûfiler de gördükleri bir rüyanın ardından tasavvuf yolunu tutmuştur. Üzerinde “Allah” yazılı bir kâğıdın yolda çiğnendiğini gören Bişr el-Hâfî, yerden kâğıdı alıp misk ile kokulandırdıktan sonra yüksekçe bir duvara koymuş, o gece rüyasında, “İsmimi aziz kıldın, ben de seni iki cihanda aziz kılacağım” diyen bir ses işitmiş, bunun üzerine tövbe edip tasavvuf yoluna girmiştir (Kuşeyrî, s. 68). Gördükleri rüya neticesinde hidayete eren gayri müslimler de vardır (Safedî, II, 47).

Kaynaklarda bazı sûfilerin virdlerini rüyada Hz. Peygamber’den aldıkları belirtilir. Kuşeyrî, Ebû Bekir Muhammed b. Ali el-Kettânî’ye “yâ hay, yâ kayyûm! Lâ ilâhe illâ ente” zikrini rüyasında Resûlullah’ın öğrettiğini söyler (*er-Risâle*, s. 719). Bazı sûfi müellifler eserlerini Resûl-i Ekrem’den aldıkları tâlimatla yazdıklarını ileri sürmüştür. Muhyiddin İbnü’l-Arabî, 627 Muharreminde (Aralık 1229) Dimaşk’ta Hz. Peygamber’i rüyasında gördüğünü, onun kendisine bir kitap uzatarak, “Bu *Fûşûşü’l-hikem*’dir, bunu al ve halkın faydasına sun” dediğini, bunun üzerine kitabı alıp fazlasız ve noksansız halka sunduğunu ifade eder (s. 47). Felçli olan Muhammed b. Saîd el-Bûsîrî, Resûl-i Ekrem’i övmek için *Şâhidetü’l-bürde*’yi yazmış, bu kaside hürmetine kendisine şifa vermesi için dua etmiş, bir süre sonra Hz. Peygamber rüyasında elini onun yüzüne sürerek hırcasını üzerine atmış ve Bûsîrî iyileşmiştir (Kütübî, III, 368). Muhammed İkbâl 1913’te Lahor’da Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî’yi rüyada görmüş, *Esrâr-ı Hôdî* adlı eserini onun işaretiyle kaleme almıştır. Kaynaklarda, sûfilerin rüyalarında vefat eden velîleri görüp onlara âhiret ve kabir halleriyle ilgili sorular sorduklarına dair birçok örnek nakledilmektedir. Bişr el-Hâfî rüyasında Hz. Ali’yi görmüş ve kendisinden şu nasihati almıştır: “Sevap umarak zenginlerin fakirlere ikramda bulunması ne kadar hoş ise Allah Teâlâ’ya güvenen fakirlerin zenginlerden uzak durması da o kadar hoştur” (Kuşeyrî, s. 720).

Tasavvufî hayatta rüya mârifet, hikmet, vaaz, irşad, uyarı vb. hususların kaynağıdır. Pek çok dinî ve ahlâkî hakikate rüyada vâkıf olunmuştur. Birçok sûfi, zâhid ve velî gördüğü rüyaya göre hayatına ve davranışlarına yön vermiştir. Tarikatlarda rüyalar seyrü sülûkün bir parçası olarak gö-

rülmüştür. Mürşidin öncelikle görevlerinden biri müridinin gördüğü rüyayı tabir etmektir. Rüyalar sâlikin eğitiminde mürşide yardımcı olmakta, ayrıca sâlik tarafından katedilen mânevî mertebeyi göstermektedir.

Rüya tabirinin belirli usulleri vardır. Rüyalar enfûsî ve âfâkî olmak üzere iki şekilde tabir edilir. Tasavvufî rüyalar enfûsî, tasavvufî olmayanlar âfâkî olarak yorumlanır. Rüyalarda görülen motiflerin neyi sembolize ettiğini açıklayan birçok eser kaleme alınmış, böylece tasavvuf edebiyatında tâbirnâme, güzârişnâme, ta'bîrât-ı vâkiât, ta'bîrât-ı rüyâ, rüyânâme, vâkiânâme, seyrinâme gibi isimlerle anılan bir tür gelişmiştir (bk. TÂBİRNÂME). İbnü'l-Arabî'nin *Ta'bîrnâme-i Muhyiddîn 'Arabî'si*, Abdülganî en-Nablusî'nin *Ta'tîrû'l-enâm fî ta'bîrî'l-menâm*'ı, Kürd Muhammed Efendi el-Halvetî ve Karabaş Velî'nin *Ta'bîrnâme*'leri, Yiğitbaşı Ahmed Şemseddin'in *Ravzatü'l-vâsılîn*'i, Kutbüddinzâde İznîkî'nin *et-Ta'bîrû'l-münîf ve't-te'vîlû's-şerîf*i tasavvufî rüya tâbirnâme-lerinin en meşhurlarıdır.

Bazı sözde sûfîlerin, "Rüyada Hz. Peygamber'i gördüm, bana şunu söyledi, bunu emretti" diyerek dinî hükümlere göre amel etmeyi terketmesi hatadır. Çünkü peygamberler dışındaki insanların rüyaları ile amel etmeleri, amellerinin şer'î hükümlere aykırı olmaması şartına bağlıdır. Rüya her ne kadar vahyin bir parçası ise de tamamı değildir. Rüyanın vahyin bir parçası olması rüyayı gören kişinin sâlih ve takvâ sahibi olmasına bağlıdır. Bazı rüyaların şeytanın vesvesesi veya nefsin arzusu şeklinde gerçekleşmesi daima ihtimal dahilindedir. Rüya rüyayı görenden başkasını bağlamadığı gibi rüyayı göreni de her zaman bağlamaz. Rüya kişiye has ve ferdî bir bilgi kaynağıdır. Hiçbir zaman genel ve kesin bir hüküm ifade etmez.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Ebû'd-Dünyâ, *Kitâbü'l-Menâm* (nşr. L. Kinberg), Leiden 1994; Kelâbâzî, *et-Ta'arruf*, s. 153; Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kütü'l-kulûb*, Kahire 1961, I, 80; II, 133, 139; Kuşeyrî, *er-Risâle* (nşr. Abdülhalim Mahmûd), Kahire 1966, s. 68, 173, 714-730; Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcûb*, s. 183, 457-462; Gazzâlî, *İhyâ'ü 'ulûmî'd-dîn*, Kahire 1358/1939, IV, 345, 488, 491; a.mlf., *el-Münkiz mine'd-dalâl*, Kahire 1991, s. 44; Ebû'n-Necîb es-Sühreverdî, *Âdâbü'l-mürîdîn*, Beyrut 2005, s. 54; Ferîdüddin Attâr, *Tezkiretü'l-evliyâ*, Tahran 1346 hş., s. 80, 422; İbnü'l-Arabî, *Fuûş (Affî)*, s. 47, 63, 85, 99; a.mlf., *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, Kahire 1293, II, 493-500; Necmeddîn-i Dâye, *Mirşâdü'l-ibâd*, Tahran 1366 hş., s. 289-298; Mevlânâ, *Mesneuî* (trc. Veled İzbudak), İstanbul 1965, III, 141; IV, 291; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Medâricü's-sâlikîn*, Kahire 1403/1983, I, 62; Safedî, *el-*

Vâfi, II, 47; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, III, 368-369; Adûnî, *Keşfü'l-hafâ*, II, 313; Abdülgafûr Han en-Nâmî, *Evâ'ilü'l-hayrât*, Haydarâbâd-Dekken 1965; Ebû'l-Alâ el-Affî, *Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'nin Tasavvuf Felsefesi* (trc. Mehmet Dağ), Ankara 1975, s. 118-120; Hasan Avni Yüksel, *Türk-İslâm Tasavvuf Geleneğinde Rüya*, İstanbul 1996; A. Schimmel, *Halifenin Rüyaları: İslamda Rüya ve Rüya Tabiri* (trc. Tüba Erkmén), İstanbul 2005.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

RÜ'YET

(الرؤية)

Allah'ı, Hz. Peygamber'i, melekleri, vefat etmiş velîlerin ruhlarını görme anlamında bir tasavvuf terimi.

Sözlükte "görmek" anlamına gelen *rü'yet* kelimesi tasavvufta "Allah'ı dünyada ve âhirette gözle müşahade etmek" mânasında kullanılır. *Likâ*, *müşâhede*, *muâyene*, *başîret*, *temâşâ* ve *dîdâr* kelimeleri de aynı anlama gelir. Genellikle mutasavvıflar Allah'ı dünyada gözle görmenin mümkün olmadığını, âhirette ise görüleceğini söylerken kelâm âlimleri gibi düşünürler (Eş'arî, I, 344; Serrâc, s. 544; Kelâbâzî, s. 42; Kuşeyrî, s. 250, 666; Hücvîrî, s. 335).

et-Ta'arruf adlı eserinde *rü'yetullah* konusuna müstakil bir yer ayıran ilk sûfî müelliflerden Kelâbâzî, *rü'yeti* "Hakk'ın cemâlini temaşa" şeklinde tanımlar ve sûfîlerin Allah'ın âhirette sadece müminler tarafından görüleceğinde icmâ ettiğini, Allah'ı görmenin aklen câiz, naklen vâcib olduğunu söyler. Sûfîlerin ittifak ettiği bir diğer mesele Allah'ın dünyada ne gözle (basar) ne de kalple görüleceğidir. Onlara göre, kalple görmekten (başîret) maksat Allah'ı bilmek (yakîn, mârifet) ise bu mümkündür. Ancak dünya söz konusu olduğunda *rü'yet* sınırlılık ifade ettiğinden Hakk'ı dünyada görmek mümkün değildir. Âhirette ve cennet hayatında Hakk'ı görmek naslarla sabit olduğundan naslarla yetinmek zorunludur (Kelâbâzî, s. 42). *Rü'yetin* kalp gözüyle değil baş gözüyle görme anlamına tahsis edildiğini belirten Kâşânî de sûfîlerin, "Yüzler vardır ki o gün ışı ışı parlayarak rablerine bakacak" âyetini (el-Kıyâme, 75/22-23) ve, "Kıyamet günü rabbinizi donayayı gördüğünüz gibi göreceksiniz" hadisini (Buhârî, "Mevâkıttü's-salât", 16; Müslim, "İmân", 299, 302, "Mesâcid", 211) "baş gözüyle görme" anlamında yorumladıklarını ve onların sadece Allah'ın kalp gözüyle değil baş gözüyle görülmesini de kabul ettiklerini, bu tarz görmenin âhiret hayatında gerçekleşeceği hususunda araların-

da görüş ayrılığı bulunmadığını, ancak dünyada hayatında baş gözüyle görülmesi konusunda farklı görüşler olduğunu söyler (*Tasavvuf Sözlüğü*, s. 272-273).

Tasavvufta üzerinde önemle durulan husus, Allah'ı baştaki gözle dünyada veya âhirette görmek değil "aynû'l-kalb, dîde-i cân, ayn-ı cem", aynû'r-rü'ye, ayn-e'l-yakîn" denilen kalp gözüyle dünyada görmektir. "Kalbim rabbimi gördü" gibi ifadelerde (Gazzâlî, *İhyâ*, III, 14) görmenin kalple ilgili olduğu açıkça belirtilmiştir. "Görmediğim rabbe ibadet etmem, O'nu gördüm ve ibadet ettim" (Hakîm et-Tirmizî, s. 48); "Bir şeyi görmeden önce ve sonra mutlaka O'nu görürüm" gibi ifadeler kalp gözüyle ilgili görmeyi anlatır (Câmî, s. 704, 709). Kalp gözüyle Allah'ın zâtını görmenin mümkün olmadığı hususunda ittifak eden mutasavvıflar O'nun zât, sıfat, fiil ve isimlerinin tecellilerini çeşitli seviyelerde görmenin mümkün olduğunu söylemekle kalmaz, bunun gerekli ve faydalı olduğunu ifade eder. Ancak bu hususu dile getirirken görme fiilini mutlak olarak kullan-dıklarından dünyada Hakk'ın zâtını görmenin mümkün olduğuna inandıkları gibi bir izlenim hâsıl olmaktadır. Yûnus Emre'nin, "Her kim ol dost didârını bunda ayan görmez ise / Yarın ol ser-gerdam geze, hiç bilmeye niteliğin"; "Ben dost cemâlin görmüşem len-terânî neylerem" gibi beyit ve mısralarında dile getirdiği görme böyle bir *rü'yettir*.

Allah'ın sonsuz tecellileri vardır. Tecelli Hakk'ın çeşitli mertebelerde ve şekillerde kendini kullarına açmasıdır. Ancak kul ile Hak arasındaki perdeler O'nun görülmesine engel olur. Genellikle bu tecelliler zât, sıfat, fiil, isim tecellileri şeklinde sınıflandırılır. En yüksek seviyedeki tecelli zât tecellisidir. Sâlik bu tecellileri istidat ve kabiliyetine, kemal ve irfanına göre temaşa eder (Ebû Tâlib el-Mekkî, II, 139; Gazzâlî, *İhyâ*, IV, 345). Gazzâlî'ye göre riyâzet ve nefis mücâhadesiyle bu perdeler kalkınca mülk ve melekût âleminin sûretleri kulun kalbine tecelli eder. *Rü'yet* ve müşahade hadisesi budur (*İhyâ*, III, 14). *Rü'yet* ve müşahade açılan perdelerin sayısı ve seviyesine bağlı olarak farklılık gösterir. Büyüyük sûfîler Allah'ın mutlak cemâlini görmeye engel olduğu için bu perdelerden daima yakınmıştır (a.g.e., IV, 279, 302). Bir kutsî hadiste, "Ben kulumun zannı (tasavvuru) üzereyim" buyurulmuştur (Buhârî, "Tevhîd", 254). Âhirette kulun tasavvurundan farklı şekilde tecelli edince tanınmayan Allah kulun tasavvuruna uygun biçimde tecelli edince tanınacaktır (Buhârî, "Tev-